

història

Torres de guaita

Josep Nogués Massó

Amb ànims de trobar construccions, racons o detalls que podríem considerar més o menys històrics, he anat passejant per les places i carrers de Riudoms. Bé, la veritat és que no he aconseguit trobar-ne massa, sigui perquè en el seu moment no se'n feren gaires o també perquè en altres èpoques no tan culturalment sensibles foren enderrocats.

Però un dia, rellegint el llibre "Riudoms" de Joan Ramon Corts i Josep Maria Toda, recull de notes, personatges i curiositats locals, vaig fixar-me en uns paràgrafs on els autors fan esment d'unes cases de famílies benes-

tants que, per una raó o altra, els propietaris afegiren a les seves teulades unes torratxes que sobresortien uns metres per sobre la casa. Com que la informació era poc precisa i no massa exhaustiva, vaig decidir-me a iniciar una recerca més profunda per trobar respostes a les preguntes que aquestes construccions singulars em plantejaven. En quina època foren edificades? Amb quina finalitat? Existeix algun lligam comú entre elles? Malauradament, la bibliografia local és escassa i massa sovint matussera.

Vaig centrar-me a cercar documents referents a aquestes torres, anomenades popularment "de guaita", en l'Arxiu Històric Municipal i preguntant a gent gran del poble, ja que la tradició oral és una font d'informació que mai s'ha de menystenir.

Buscant en l'Arxiu Històric Municipal algun document d'aquestes obres, no he trobat res. Ni permisos d'obra, papers del cadastre, pagaments... o sigui que, desgraciadament, no tenim cap nota "oficial" que se'n faci ressò. Tot i això, dedueixo que podríem relacionar-les a l'entorn d'una acta de 1874-D.327, de la Junta Municipal durant la Tercera Guerra Carlina, en la qual s'autoritza a tots els veïns a emprendre les obres de fortificació que consideressin necessàries per la seva seguretat i la de tots, incloent unes "torres de vigilància", com també acordà comprar noves carrabines

Torre de Cal Figueras.
Foto: L. Roisin (Arxiu fotogràfic CERAP).

per als guardes. Cal destacar que un any abans les forces carlines dugueren a terme un important atac a la vila que enderrocà part de la muralla i ocupà temporalment Riudoms fins que van ser foragitats després d'un acarnissat combat.

La denominació popular "torres de guaita" es podria relacionar amb aquestes fortificacions en temps de guerra? M'agradaria saber si en alguna ocasió, i en el seu moment, varen albirar algun escamot carlí apropant-se a la muralla del poble –que encara els de la meua generació n'hem vist un tros– i donà temps a tocar les campanes a escomesa o somatent i de manera que els vilatans tinguessin temps d'amagar algun diner o objecte de valor al pou del pati, o al cup, tal com el pare del meu avi li explicava a ell. Serviren realment per entrellucar l'aproximació d'escamots carlins durant l'última carlinada i així alertar la població del perill imminent? Aquesta explicació no és gaire plausible ja que el mateix campanar de l'església era una immillorable posició de vigilància, i les campanes situades allí mateix, els instruments idonis per donar l'alarma.

Totes aquestes construccions anomenades "de guaita" no han tingut, que se sàpiga, uns usos gaire pràctics en aquest sentit: en unes, els coloms han fet de les seves, altres s'han convertit en trasters i la principal és avui el buit d'un ascensor.

Les quatre principals torres de guaita, situades en el nucli històric de Riudoms, són la de Cal Figueras, la de Cal Saliner, la de la casa pairal dels germans Nebot o Cal Gallissà i la del Centre Riudomenc. Seguidament analitzem el que n'he trobat.

La torre de cal Figueras

Els Figueras van ser una nissaga de riudomencs que passaren a formar part de la noblesa menor local. El cognom Figueras, segons l'"Onomàstica de Riudoms" d'Eugeni Perea, es troba documentat per primer cop a la vila el 1497. Aquesta família tingué el seu casal establert al carrer d'Amunt –avui de Sant Bonifaci– com a mínim des de finals del segle XVIII, molt possiblement des d'abans. En aquella època consta que Marià de Figueras i Grau hi estava establert. Aquest fou pare de Francesc de Paula de Figueras, militar que lluità a la Guerra del Francès i posteriorment a la Primera Guerra Carlina en el bàndol isabelí o lliberal, i arribà a senador i Ministre de la Guerra entre 1847 i 1854; fou el primer vescomte de Casa Figueras, tot i que el seu avi, Josep de Figueras i Gavalrà, familiar del Sant Ofici, fou el primer Figueras a qui se li atorgà privilegi de noblesa.

La data de construcció del casal familiar és incerta, i la torre que sobresortia enmig de la teulada sembla que

“quan des de la torre es divisava l'embarcació, s'hissava l'estendard o oriflama familiar. Quan la gent del poble veien l'estendard onejant, deien: “el barco dels Figueras passa per Cambrils”.

Torre de Cal Saliner
Font: Arxiu Històric Municipal

en formà part des del primer moment. Segons fotografies antigues, la torre constava de dues plantes amb balcons sobre l'hort de l'Abadia i el carrer d'Amunt; era sens dubte una construcció espaiosa i majestàtica, símbol de la preponderància de la família propietària. De les torres de guaita avui conegudes és sens dubte la més antiga i destacable, i amb tota seguretat molt anterior, a jutjar per les característiques arquitectòniques del casal, a la Tercera Guerra Carlina i a l'ordenança de 1874 abans esmentada.

Els Figueras tenien negocis de comerç marítim i, com a mínim, disposaven d'un vaixell de vela de la seva propietat. Segons la tradició oral, quan aquest vaixell o vaixells passaven per davant la costa de Cambrils, es comunicaven amb el casal del carrer d'Amunt mitjançant senyals amb banderes; quan des de la torre es divisava l'embarcació, s'hissava l'estendard o oriflama familiar. Quan la gent del poble veien l'estendard onejant, deien: "el barco dels Figueras passa per Cambrils".

L'antic casal fou venut a bocins i reformat sobre la dècada dels setanta del segle XX. L'entrada senyorial, molt espaiosa i fonda, fou convertida en local comercial, avui ocupat per una floristeria. L'entresòl es conservà bastant en el seu estat original, ocupat pel senyor

Ventura Ribes "Mas-só" i la senyora Coloma, emparentada amb Cal Boté, famílies destacades de la vila durant el segle passat. Les plantes superiors foren totalment reformades, es van fer pisos nous, s'hi van afegir noves plantes que acabarien amagant i engolint l'antiga torre, aprofita-

tada per encabir-hi el buit de l'ascensor; avui només en sobresurt la teulada.

La torre de cal Saliner

Encara totalment visible és la que tenim a cal Saliner, damunt dels porxos de la plaça de l'Església. Segons la família Saliner, va ser feta construir pel seu propietari, el senyor Joan Simeón Fontboté "Saliner", amb una finalitat romàntica: veure el mar i els vaixells, ja que ell en la seva joventut va ser oficial de marina. Popularment, aquesta torre és coneguda com "la torre del pilot" però el *vox populi* local en dona una altra versió: en la dècada dels anys cinquanta del segle XX, Joan Simeón Fontboté heretà la casa. Aquesta estava habitada, aleshores, per Anton Vidal Mas "Vilà" a la planta baixa, pel germà petit de Joan, Enric Simeón Fontboté a l'entresòl, el primer pis per Rosa "Barona" i la segona planta per Montserrat Guinart Rovira "Pigada". Tots aquests estadants hi residien en règim de lloguer, excepte Enric Simeón que hi tenia estatge en usdefruit. Els germans Joan i Enric es veu que estaven bastant barallats. Els llogaters no tenien intenció de marxar. Joan Simeón, propietari de la casa, no la podia habitar, ni per guaitar des dels balcons les festes de la plaça.

Com que Enric li feia escarni, Joan li etzibà: "Doncs ara hi guaitaré molt més alt que tu!" I es féu construir la

torre de guaita a imatge i semblança de la de Cal Figueras, tot i que bastant més petita. Avui es conserva igual, tot i que algun finestral està tapiat.

La torre de cal Gallissà

Cal Gallissà és un edifici amb molta història. Situat al xamfrà del carrer Sant Francesc amb el carrer de la Muralla, ocupa el solar de l'antiga casa pairal dels germans Nebot, famosos militars austriacistes de Riudoms durant la Guerra de Successió. Era un gran casal amb hort i terrassa, conegut popularment com "lo Gòtic" degut a l'arquitectura antiquíssima, que amb successives reformes albergà a principis del segle XX un cafè, teatre, cinema i sala de ball, a més del Sindicat de Cal Gallissà o "dels rics", que féu fallida el 1934.

El 1863, la família Nebot venqué el casal a Joan Font i Vergés, sogre de Joan Gallissà i Ferré, segons afirmen Joan Ramon Corts i Josep Maria

"Cal Gallissà albergà a principis del segle XX un cafè, teatre, cinema i sala de ball, a més del Sindicat de Cal Gallissà o "dels rics", que féu fallida el 1934."

Toda a la seva obra "Riudoms". Però aquests autors s'equivoquen completament en afirmar que la torre de guaita és originària de l'última carlinada de 1870, com també s'equivoca Joan Torres Domènech al seu llibre "Un segle de teatre a Riudoms", en afirmar que la façana principal del carrer de Sant Francesc és l'original de l'antiga casa Nebot. A les acaballes dels anys cinquanta, Emili Salomó Vidal "Salato" adquirí tot l'edifici de Cal Gallissà

Torre de Cal Gallissà.
Foto: Arnau Caparó Ferrant (de "Racons
inèdits de Riudoms" Premi Arnau de
Palomar de Fotografia 1997).

i l'enderrocà completament, segons testimonis presencials, i aixecà un edifici nou.

L'espai de la sala del cinema i ball fou ocupat per pisos i baixos comercials, i la façana del carrer de Sant Francesc fou aixecada aprofitant materials antics de l'antiga murada, com les voltes de les portalades i elements decoratius de pedra preexistents, afegint-hi de nou una tribuna inexistent anteriorment. Coronant l'edifici, i volent emular la nissaga dels Figueras, Emili Salomó es féu construir una torre de guaita pràcticament idèntica a la de Cal Saliner, ambdues molt més petites que la de Cal Figueras, com també n'aixecà una altra al xalet que posseïa a l'avinguda de Reus, aquesta d'escassa alçada, ben visible encara avui, prop de l'antic convent franciscà.

La torre de cal Moragas o "del Centro"

Existeix una altra torre de guaita que passa fàcilment desapercebuda ja

que arquitectònicament no es pot considerar estrictament com una torre; és una construcció quadrada de sostre pla i sense ornamentacions, molt senzilla, aixecada sobre la teulada de l'edifici del Centre Riudomenc, situat al carrer de les Galanes enfront del carrer d'Amunt; es tracta de l'antiga casa pairal de la família Moragas datada, segons Corts i Toda, el 1731. Els Moragas eren una destacada família de Riudoms dedicada al comerç d'aiguardent, citada per primer cop en una llista de caps de casa de 1515 i més endavant en capbreus i cadastres, tal com recollí Eugeni Perea a l'"Onomàstica de Riudoms". Segons fonts oficiosos, podria ser versemblant relacionar aquesta torre amb les edificacions de vigilància i defensa que el Consistori manà construir durant la darrera carlinada ja que les seves característiques de gran simplicitat es podrien relacionar amb una construcció a corre-cuita, donant que els Moragas eren una família adinerada amb possibles de fer-la més embellida, ja que tenim dades que una filla de cal Figueras va maridar el 1870 amb un hereu dels Moragas.

En la Tercera Guerra Carlina, el pretendent al tro era Carles VII i estava ajudat pel seu germà Alfons Carles. Tots dos amb idees intransigents i neocatóliques intentaven guanyar adeptes a Catalunya, enfront de l'ideari lliberal – encara que també molt centralista – nascut amb la revolució de 1868.

Això del centralisme espanyol

Torre de Cal Moragas.
Foto: Joan Francesc Mestre Mas.

ja ve de temps: ho feien amb la "promessa" que en cas de victòria restablirien els drets abolits a casa nostra el 1714 pel seu "il·lustre" avi Felip V, de tan "grata" memòria pels catalans.

Aquesta guerra fou molt cruenta, ja que he trobat una acta del 1873-D.326 en la qual el consistori manava reconstruir les muralles, baluards i defenses de Riudoms malmeses el 1838.

Podria ser que aquesta torre de cal Moragas s'edifiqués per aquelles dates, però l'absència de documents fiables ens ho deix en una mera hipòtesi. La casa fou venuda al 1887 per Bonaventura Moragas a un grup de carlins que hi instal·laren un ateneu tradicionalista, embrió del posterior *Centro Riudomense*, entitat recreativa conservadora moderada dins el carlisme riudomenc, ja que el sector radical s'agrupà a Ca l'Eloi.

Conclusions

La denominació popular de torres de guaita o vigilància, després de tot el que hem anat apuntant, és, com a mínim, inexacta. No tenim cap certesa que aquestes construccions servissin per vigilar en circumstàncies de guerra els extramurs de la vila. Potser només la de Cal Figueras serví per guaitar el pas del seu vaixell mercant, i la de Cal Moragas podria beneficiar-se del dubte, tot i que molt de passada. La resta, doncs, són més fruit de capricis personals i del desig de preeminència i ostentació sobre la resta de vilatans, els quals, a dalt de les seves cases, només hi tenien golfes plenes de palla.

Finalment, hem de tenir en compte que en aquestes alçades de 2009 encara no s'ha escrit una Història general de Riudoms.

Agraeixo la valuosa col·laboració d'en Josep Maria Santamaria així com les aportacions de l'Anton Marc Caparó. »